

AMATŐRKÉNT CIPRUSON: BORDAN ISTVÁN ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

VIG KÁROLY

Savaria Múzeum
H-9700 Szombathely, Kisfaludy Sándor utca 9.
E-mail: nathist@savariamuseum.hu

VIG, K: *In Cyprus as an amateur – the life and work of István Bordan*

Abstract: István Bordan is an unjustly forgotten amateur among Hungarian natural historians. He was stationmaster at Puj, Hunyad County (Pui, Romania) until he set out for Cyprus in 1900 to collect insects, on the way regaining an interest in archaeology from his youth. Surviving letters make it clear that he did so without experience or previous study and so met several difficulties that they describe. Not having learnt from these, he then sought in 1901 to travel round the world on foot. Born on 24 December 1859 in Pozsony (Bratislava, Slovakia), he attended elementary school in Déva (Deva, Romania). He retired after 20 years on the railways, and after Cyprus took a day job as a book-keeper with the river guard at Pozsony. He returned to Petrozsény (Petroșani, România) as an employee of Salgótarján Collieries Ltd in 1908. In 1920 he was to be found in Várpalota, Veszprém County. He died on 1 December 1930 in Budapest. Bordan was a superb artist known for numerous insect depictions. The most famous of these appear in Table 51 of Lajos Abafi-Aigner's *Magyarország lepkéi* (Hungary's butterflies). Apart from his entomological studies, he also worked as taxidermist. Having undertaken the former in Pozsony in 1901–1906, he turned to the palaeontology of the coal basin at Petrozsény. During his Várpalota years, he worked with Dezső Laczkó on Roman ruins at nearby Balácsapuszta. He played a part in correctly dating the lignite stocks at Várpalota. He was the first to collect butterflies in the East Bakony region and showed the presence there of several rare species. His fossil and insect collections are retained at the Bakony Natural History Museum Department (Zirc) of the Hungarian National History Museum.

Keywords: István Bordan, amateur entomologist, Cyprus, expedition, history of science

Bevezetés

Bordan István (1859–1930) (**1. ábra**), a Hunyad megyei Puj (Pui, Románia) vasútállomás állomásfőnöke, minden addig megtakarított pénzét felhasználva 1900-ban Ciprusra utazott, hogy ott rovarokat és antik tárgyakat gyűjtsön. Igazán meglepő és váratlan eseménynek tűnhetett ez az alig ezer főt számláló település lakóinak. Nem tudjuk, Bordan hány éve készült az útra, ahogyan azt sem, hogy milyen tényezők motiválták elhatározásában. Utazásában talán közrejátszott a régészet iránt érzett ifjúkori vonzalma, illetve új rovarfajok felfedezésének vágya, vagyis a halhatatlanság utáni óhaj, ami egy új faj vagy változat leírásában is testet ölthetett.

Úti élményeit felelevenítő cikkében (BORDAN 1908) említette, hogy eredetileg Montenegróba és Albániába készült, de rovarász ismerősei Ciprust tanácsolták neki, mert megítélésük szerint ott több érdekességet találhat a jól kikutatott szárazföldnél. Leveleiből kiderül, hogy utazási tapasztalatok és előzetes tájékozódás nélkül vágott neki az útnak, így törvényszerűen számos, nem várt nehézséggel kellett szembenéznie utazása során.

Úgy tűnik, semmit nem tanult ciprusi útjának kudarcából, mert – ahogyan az a *Pesti Naplónak* írt leveléből kiderült – alig egy évvel később, 1901-ben jóval nagyobbra törő tervet dédelgetett: körbe akarta gyalogolni a Földet, amihez útitársakat keresett (ANONYMUS 1901):

„Egy pozsonyi előfizetőnk, Bordan István (...) a Pesti Napló útján arról kívánja értesíteni tehát a közönséget, hogy a jövő évben egy gyalogos világ-körüli útra indul és hogy ez útjára szívesen vállalna 8–10 megfelelő, vállalkozó szellemű embert útitársnak. Különböztet hadd beszélgjen ő maga. Feltételeim – írja – ezek: kellő műveltség, hogy az illető komolyan megfontolta legyen az úton várható veszélyeket, no meg a koplalást, orvosilag megvizsgáltassék, hogy szervezete kibírja-e a nagy fáradoalmakat és nagy (esetleg 54 C°) hőséget, útlevele legyen az egész világra szóló, ha kiskorú, szüleinek beleegyezésével induljon útnak.

Az út Budapestről indulva Szerbiába, Bulgárián át Görögországba, innen európai Törökországba, majd a Balkán-hegységen át Romániába, innen Oroszországba, a Fekete-tenger mentén a Kaukázusra, ezen átkelve Perzsiába, Turkesztánba, majd Hindusztán északi részén, ha lehet, Nepálba, a Himalája mentén Birmába, ezen keresztül és Siamon át valamelyik alkalmas kikötőbe vezet, honnan hajón San Franciscóba tartunk. Az Egyesült Államok déli része felé tartva S.-Cruz vagy más alkalmas helyen Mexicoba, ennek nyugati hegyláncolata mentén le Mexikóvárosba, majd Veracruzba s innen hajón Új-Orleansba, honnan ismét gyalog New-Yorkba. Innen, vagy Filadelfiából hajón Spanyolországba, ezen áthaladva Franciaországba, majd Belgiumba, – honnan Angolországba hajón megyünk. Visszatérve ismét Belgiumon át Hollandba, innen Németországba, majd Oderbergnél vissza édes hazánkba érkezünk, – ha megérjük élve!

Ki-ki az elvállalt reszortja szerint pontos naplót tartozik vezetni. A szükséges felszerelésre nézve majd csak akkor történhetik megállapodás, ha tudni fogom, hogy az illető résztvevő mit tud, milyen szakát a tudományoknak óhajtja gyakorolni, vagy egyáltalában akar-e vele foglalkozni.”

A terv csak terv maradt, az útból végül nem lett semmi.

Élete és munkássága

Bordan István ifjúkoráról, iskoláiról vajmi keveset tudunk, pusztán néhány adat maradt ránk. Pozsonyban született 1859. december 24-én, az elemi iskolát Déván végezte. 1879-től a vasútnál helyezkedett el. 1884-ben, amikor Mirtse János uradalmi gazdatiszt leányát, Etelkát

eljegyezte, a Hunyad megyei kalán-zeykfalvai (Călan, Románia) vasútállomáson raktárnok. 1889-ben a russi (Ruși, Románia) állomás altisztje és postamestere, majd a puji (Pui, Románia) állomás vezetője. Húsz év vasúti szolgálat után nyugdíjaztatta magát és Ciprusra utazott. Onnan hazatérve Pozsonyban, a folyamórségnél napidíjas könyvelői állást vállalt. 1908-ban a Salgótarjáni Köszénbánya Rt. alkalmazottjaként visszatért Petrozsénybe (Petroșani, Románia).

Az Ujság 1916. szeptember 12-én megjelent számában talányos hirdetés olvasható: „*Tóth József kéri azokat az elmenekült petrozsényi lakosokat, akik Bordan Istvánt és családját ismerték (lakott Prágatelep 3. sz.), szíveskedjenek címüket vele közölni. Tóth József, Nemespécse, u. p. Aszófő (Zala m.).*” Nem tudjuk, mi állhatott a rejtélyes kérés mögött. Tény, hogy 1920-ban Várpalotán találjuk (CSIKY 1990, KÁROLYI 1930, VARGA 2014). Nyugdíjasként a szénbányában, szivattyúkezelőként dolgozott. Innen került a MÁV kórházba. Életének záró dátuma 1930. december 1., ezen a napon hunyt el Budapesten.

1. ábra: Bordan István (1859–1930) arcképe

Csiky István (1909–1999) a két világháború közötti idők Várpalotáját felidéző könyvében így rajzolta meg Bordan alakját (CSIKY 1990): „*Amikor végig ment a palotai utcán, mindenki utána fordult. Már különös testalkata magára vonta a figyelmet. Két méternél magasabb termetű, rendkívül sovány, hórihorgas ember volt, csupa-ránc arcán, keskeny, hosszú orra alatt pörge bajusszal; pápaszeme mindig az orra hegyén helyezkedett el. Lepkeszárnyú, nagy csokorra kötött, fehérpettyes kék nyakkendőt és különös, keskeny karimájú kalapot viselt. (...)*

Az akkori felsőmajori házak egyikében élt egyedül, kétszobás lakásban. Otthonát költői rendtelenség, afféle állandó »felfordulás« jellemezte, amely egy kicsit múzeumhoz, műhelyhez, de műteremhez is hasonlított. Szobájában a mennyezetről széttárt szárnyú sas függött, odébb egy állványon a futás lendületébe merevült mezei nyúl...”

Mintha Csiky utolsó sorai személyiségéről is vallanának: nagyratörő terveket dédelgetett, szárnyalni a világ fölött, végigrohanni a Földtekét... Tudjuk, mindez nem sikerült neki.

Bordan természetével kapcsolatban Csiky István bizarr anekdotát is felidézett. Még erdélyi éveit alatt, lakóhelye környékén végzett gyűjtéseket a British Museum egy csoportja. Amikor Bordannal találkoztak, felajánlották, hogy megveszik a csontvázát, amely halála után kerülne a múzeumba. Bordan némi haladékokat kért, majd ráállt az alkura és felvette a pénzt. Hogy mennyit, soha nem árulta el. Halála után a rokonságnál senki sem jelentkezett a csontvázért.

Ifjúkorától kezdve érdeklődött a biológia és a régészet iránt. A Sztrigy folyó (románul Strei) mellékén új lepkeváltozatot gyűjtött, de a *Rovartani Lapok* szerkesztősége az 1898. évfolyam harmadik számában jelezte felé, hogy a közlés előtt látni szeretnék a példányt.

Ez a kor még az új változatok, eltérések iparszerű leírásának időszaka volt. Bordan saját maga taglalta bosszúsán egyik cikkében (BORDAN 1898b), hogy a németek ontják az új lepkevariációkat – főleg üzleti célból. Cserejegyzékeik tele vannak új nevekkal, pedig a változatok legtöbbje a honi gyűjteményben is megvan, igaz név nélkül. Ugyanakkor, azon véleményét is hangsúlyozta, ha indokolt a leírás, azt minél gyorsabban meg kell tenni a megfelelő adatok csatolásával.

1896. október 4-én kirándulást tett a ponoricsi barlanghoz (Peștera Bolii, Románia; ABAFI 1897, NITZU *et al.* 2016), hogy a Kenderessy Dénes (1846–1881) által leírt *Anophthalmus budae* (= *Duvalius budae*) futóbogár életmódját felderítse. Bizakodással indulhatott a barlangba, mert nyáron számos imágót fogott. A barlang belső termében talált is két lárvát – közülük egy a Magyar Nemzeti Múzeumba került. A bogarak és a lárvák közvetlenül a denevértrágyarétegen, kisebb kövek alatt tartózkodtak. Novemberben üres bábinget is talált (BORDAN 1897a). A kérdésre, hogy valóban a *Duvalius budae* lárváját találta-e meg, sajnos nem kapott választ. Ugyanott a *Quedius mesomelinus* holnya egy példányát is megfogta.

Rovarászati gyűjtései mellett madármegfigyeléssel és madárpreparálással is foglalkozott. 1896-ban a Magyar Ornithologiai Központ „privát tudósító”-ja, vagyis magán madármegfigyelője volt.

1901 és 1906 között Pozsony környékén végzett rovar-tani kutatásokat, majd Erdélybe visszatérve Petrozsényben feldolgozta a szénmedence őslényfaunáját és az Erdélyi Kárpát-Egyesület titkáráként régészeti ásatásokat végzett. Később, várpalotai éveit során Laczkó Dezső (1860–1932) munkatársaként közreműködött a balácapsztai római kori romok feltárásában (CSIKY 1990).

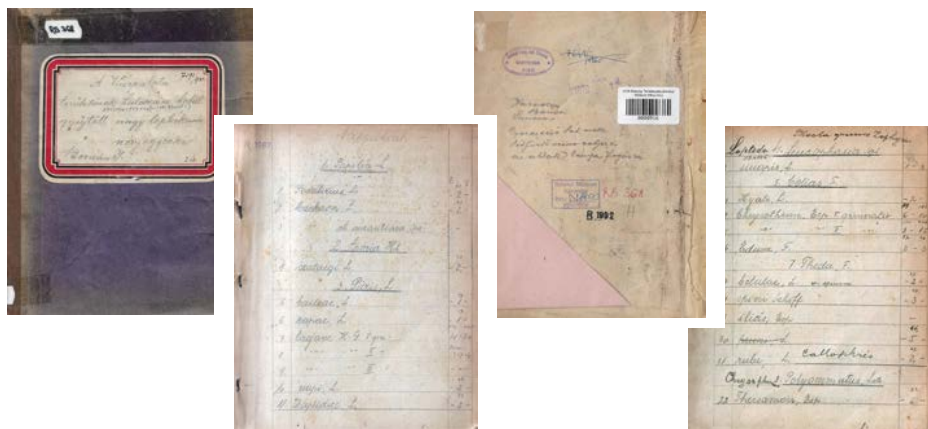
Bordan István érdeklődése az ősmaradványok iránt a várpalotai lignitvagyon korának helyes meghatározásában is szerepet játszott. A 19. században Hantken Miksa (1821–1893) a lignitet pannon (pontusi) korúnak vélte. Ez abból adódott, hogy az akkori Sztárai-birtokon nyitott bányahelyeken a lignitet neritínás, congeriás rétegek fedték. Ezt a korbesorolást látszott alátámasztani az is, hogy a város keleti végében, a régi külfejtéstől 200–300 méterre feküdt a Lóczy Lajos (1849–1920) által ismertetett pannon-faunalelőhely. Az első világháború utáni években a külszíni fejtések újraindítása és a bányászat új területekre, így Pét felé történt kiterjesztése nagy lehetőségeket kínált a földtani szakembereknek. A kormeghatározás korrigálására akkor adódott lehetőség, amikor a mai Grábler-tavi külfejtést, illetve az Unió- és a Szabó-féle homokbányát megnyitották és a fejtést megindították. A külfejtésben és a homokbányákban olyan ősmaradványok kerültek elő, melyek az eddigi korbesorolást kétségessé tették. Ennek felismerésében jutott nagy szerep Bordan Istvánnak, aki felhívta a figyelmet az értékes ősmaradványokra. Feljegyzései szerint 1927-ben több levelet küldött a Magyar Királyi Földtani Intézet akkori igazgatójának, Nopcsa Ferencnek (1877–1933), melyben az ősmaradványok tudományos vizsgálatát és részletes feldolgozásukat sürgette. Sajnálatos, hogy a Magyar Állami Földtani Intézet Nopcsa-hagyatékában nincsenek meg Bordan István levelei (BUBICS 1985).¹

Az MTM Bakonyi Természettudományi Múzeuma számos általa gyűjtött ősmaradványt őriz (1. táblázat).

1. táblázat: Bordan István által gyűjtött ősmaradványok az MTM Bakonyi Természettudományi Múzeumában (Zirc)

Leltári szám	Megnevezés	Db	Gyűjtési idő
51.177.1.	<i>Pyrgula (Melongena) cornuta</i>	1	nincs feltüntetve
51.466.1.	<i>Galeodes cornutus</i>	4	1929.
51.466.2.	<i>Petricola lithophaga</i>	8	1929.
51.466.3.	<i>Clausinella amidei tauratava</i>	10	1929.
51.466.4.	<i>Anadara diluvii palotensis</i>	4	1929.
51.466.5.	<i>Pecten fuchsi styriacus</i>	1	1929.
51.466.6.	<i>Glycymeris bimaculata</i>	8	1929. szeptember
51.466.7.	<i>Cardita pinnula</i>	1	1929.
51.466.8.	<i>Acanthocardia paucicostata</i>	1	1929.
51.466.10.	<i>Glycymeris</i> sp. (subjuv.)	4	1929.
51.466.11.	<i>Nassarius toulai</i>	14	1929.
51.466.12.	<i>Arca noae</i>	1	1929.
51.466.13.	<i>Dorsanum nodocostatum ternodosum</i>	7	1929.
51.466.14.	<i>Calyptrea (Bicatillus) deformis irregularis</i>	2	1929. szeptember
51.466.15.	<i>Carditamera (Lazarella) hippopea</i>	9	1929.
51.466.16.	<i>Cardium paucicostatum</i>	2	1929. szeptember
51.466.17.	<i>Gari uniradiata</i>	2	1929.
51.466.18.	<i>Pirula condita</i>	5	1929.
51.466.19.	<i>Arca (Barbatia) pseudobarbata</i>	4	1929.
51.466.20.	<i>Rimella decustata</i>	14	1929.
51.466.21.	<i>Crassatella moravica</i>	46	1929.
51.466.22.	<i>Ostrea frondosa</i>	4	1929. szeptember
51.466.23.	<i>Turritella (Haustatva) vermicularis planatula</i>	11	1929. szeptember
51.466.24.	<i>Polinices (Neverita) josephinia olla</i>	6	1929. szeptember
51.466.25.	<i>Clausinella vindobonensis</i>	3	1929.
51.466.26.	<i>Corbula carinata</i>	15	1929. szeptember
51.466.27.	<i>Ostrea</i> sp.	9	1929. szeptember
51.466.28.	<i>Lucina columbella</i>	74	1929. szeptember
51.466.29.	<i>Natica millepunctata tigrina</i>	60	1929. szeptember
51.466.30.	<i>Ancilla (Baryspira) glandiformis conoidea</i>	87	1929. szeptember
51.466.31.	<i>Pelecypoda (Cordiopsis) gigas</i>	7	1929. szeptember
51.466.34.	<i>Ostrea</i> sp. aff. <i>miocucullata</i>	2	1929. szeptember
51.526.1.	<i>Congerius unguiculaprae</i>	2	1928. július
51.526.2.	<i>Melanopsis fuchsi</i>	4	1928. július
51.526.3.	<i>Viviparus sadleri</i> / <i>V. loczyi</i> átmenet	11	1928. július
51.526.4.	<i>Unio mihanovici</i>	5	1928. július
2011.105.1.	<i>Melanopsis</i> cf. <i>stirii</i>	2	1928. július 1.
2011.105.2.	<i>Melanopsis oxyacantha</i>	2	1928. július 1.

A Keleti-Bakonyban elsőként ő végzett úttörő lepkészeti gyűjtéseket. *A Várpalota területe határain belül gyűjtött nagylepkék névjegyzéke* című kéziratában 151 fajról készített feljegyzéseket (2. ábra), bizonyította a közepes pávaszem (*Saturnia spini*), a pitypangszövő (*Lemonia taraxaci*), a hegyi busalepke (*Pyrgus alveus*), a sziklai fehérlepke (*Pieris ergane*), a dolomit-kéneslepke (*Colias chrysotheme*), a zöldes gyöngyházlepke (*Argynnis pandora*), az ezerjófű-bagolylepke (*Pyrrhia purpura*), a nagy-molyszövő (*Setina irrorella*), valamint a díszes medvelepke (*Arctia festiva*) előfordulását a térségben (BORDAN 1930, ÁBRAHÁM 2002). Szintén az ő nevéhez fűződik a veszprémi múzeum lepkegyűjteménye alapját képező anyag összegyűjtése. A történelem viharait túlélő példányokat ma az MTM Bakonyi Természettudományi Múzeumban őrzik Zircen. Bordan lepkéinek egy része pontosan cédulázott, ezek 1927-ből és 1930-ból származnak, sok példányon azonban csak a Várpalota név szerepel (RÉZBÁNYAI 1979).

2. ábra: Bordan István Várpalota környékén gyűjtött nagylepkéinek jegyzéke (MTM Bakonyi Természettudományi Múzeuma, Zirc)

Joggal feltételezzük, hogy élénk levelezésben állt Abafi-Aigner Lajossal (1840–1909), hiszen folyamatosan tájékoztatta őt legújabb megfigyeléseiről (ANONYMUS 1897). Abafi az *Illustrierte Zeitschrift für Entomologie* folyóiratban Bordan több írását ismertette (AIGNER-ABAFI 1898a, 1898b, 1899a) és cikkeiben rendszeresen idézte Bordan adatait, egy ízben még lepkéábrázolását is közölte (AIGNER-ABAFI 1899a, 1899b, 1899c, 1899d, 1899f, 1900). Hogy az *Illustrierte Zeitschrift für Entomologie* valóban „világlap” volt a maga korában, jól bizonyítja, hogy Bordan egyik cikkére (*A lepke mint táplálék* – BORDAN 1897e; *Der Schmetterling als Speise* – AIGNER-ABAFI 1898b) Mexikóból érkezett válasz (ANONYMUS 1900, KRIEGER 1899). A *Rovartani Lapok* szerkesztője, feltehetően újra csak Abafi-Aigner Lajos tanácsolta neki, hogy a színehagyott zöld lepkék, így a bükkfa-zöldbagolylepke (*Pseudopis prasinana*), a tölgyfa-zöldbagolylepke (*Bena bicolorana*), a buckabagolylepke (*Staurophora celsia*) és kivált az araszolók sósavgőzölés nyomán visszanyerik élénkzöld színüket (ANONYMUS 1898).

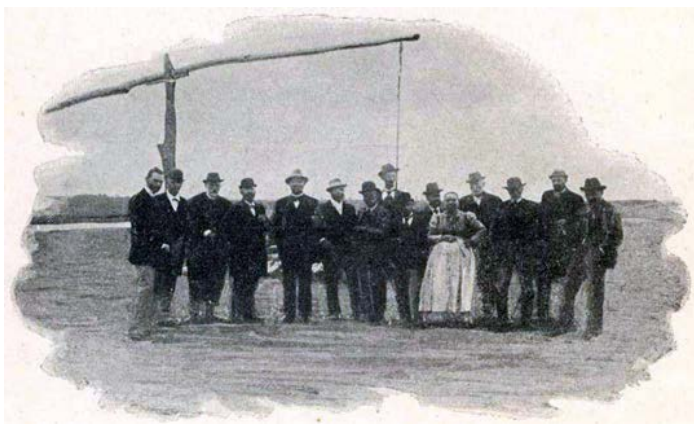
Már fiatalon megmutatkoztak kivételes képességei a rajzolás és a festés terén. Az *Ellenzék* című lap tudósítása szerint (ANONYMUS 1889): „Lemásolta Munkácsy Mihálynak festményét »Krisztus pilátus előtt« miniatűrben alig pár centiméternyi falapra. A színezés élénk, az alakok híven eltalálva, a legutolsó vonásig visszatükröződi az eredetinek. A kis kép bármely mesternek becsületére válnék.” A kép valójában levelezőlap méretű volt. Amikor Munkácsy fülébe eljutott a kicsiny másolat híre, állítólag elutazott Pujra, és személyesen gratulált teljesítményéhez (CSIKY 1990).

Érdemes megjegyezni, hogy mindezt önképzés útján érte el, hiszen sehol nem tanult sem festeni, sem faragni. Vasutas szabadjeggyel Olaszországba is eljutott, a „színeket tanulmányozni” (CSIKY 1990). Az 1890-es évek végén a *Rovartani Lapok* oldalain is találkozhatunk lepkerajaival (ABAFI-AIGNER 1899f; 1899g; BORDAN 1899b). Sőt, a Királyi Magyar Természettudományi Társulat Állattani Szakosztálya 1899. március 3-i ülésén Abafi-Aigner bemutatta Chyzer Kornél (1836–1909) domborművé arcképét, amit Bordan István készített. Várpalotai lakása falait saját festményei borították.

Bordan 1898-ban lépett be a társaságba és azonnal csatlakozott a társaság májusban Bugacra szervezett kirándulásához (ABAFI A. 1898a, SZALAY 1898a, 1898b) (3. ábra).

1872 után a Királyi Magyar Természettudományi Társulatban célként fogalmazódott meg, hogy a kialakulóban levő magyar tudományosságot megfelelő színvonalú szakkönyvekkel lássák el. A Társulat elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar lepkészet terén is, amikor 1898-ban megjelentette Abafi-Aigner Lajos *A lepkészet története Magyarországon* című könyvét (ABAFI-AIGNER 1898b). A siker láttán a társulat felkérte Abafi-Aignert a német Berge-féle lepkékönyv fordítására. A könyvről (ABAFI-AIGNER 1907) már a kortársak is kritikusan jegyezték meg, hogy bár a szöveg nem az eredeti német szolgáiban hű fordítása, Abafi sok esetben mégsem fordított kellő figyelmet a hernyók tápnövénykörére, amely egyes fajok esetében gyökeresen más Nyugat-Európában, mint a pannon régióban. Ugyanakkor Abafi a lepkefauna vonatkozásában jóval többet tett, hiszen a hazai viszonyokhoz adaptálta a német szöveget és kiegészítette a jellegzetesen Kárpát-medencei fajokkal, amelyek tőlünk nyugatra már nem élnek.

Az eredeti német kiadás 50 táblát tartalmaz, azonban, tekintettel a csak nálunk előforduló fajokra, a kiadó egy további színes táblával egészítette ki a kötetet. A magyar kiadás így 51 kromolitográf táblába foglalt 935 színes ábrát és 14 fekete-fehér vonalas, szövegközi ábrát mutat be. A speciálisan Kárpát-medencében honos fajok festményét Bordan István készítette el, a könyvmotot az Athenaeum Rt.-nél litografálták (4. ábra).

3. ábra: Magyar zoológusok a bugaci pusztában, 1898 májusában, Kertész Kálmán fényképén

A résztvevők balról jobbra: Francé Rezső, Pályi Sándor, Wachsmann Ferencz, Horváth Géza, Szegedi György, Lakatos Károly, Aigner Lajos, Bordan István, Pável János, Szépligeti Győző, a pusztabíróné, Wachsmann János, a pusztabíró, Daday Jenő és Lendl Adolf. A középén, hátul álló Bordan István egy fejfel kimagaslik társai közül (In: SZALAY 1898a)

A könyv kiadása óta számos lepkefaj elnevezése megváltozott, illetve a trianoni békediktátumnak köszönhető területvesztés következtében napjainkban több faj nem él hazánk jelenkori határain belül. A könnyebb eligazodás végett a **2. táblázat** tartalmazza az Abafi-Aigner által használt tudományos elnevezéseket, azok napjainkban érvényes megfelelőit, illetve a fajok magyar nevét.

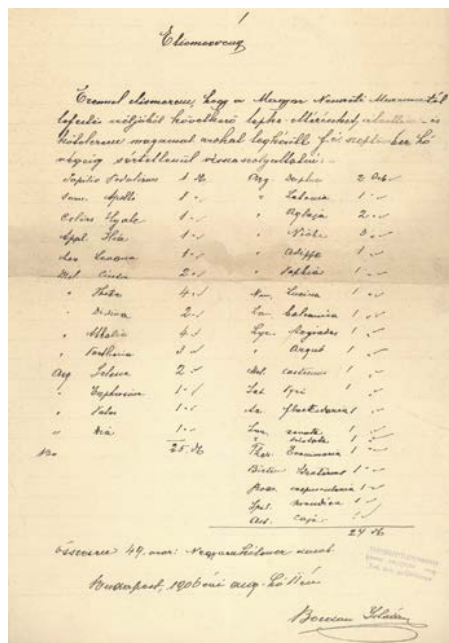
4. ábra: Abafi-Aigner Lajos *Magyarország lepkéi tekintettel Európa többi országainak lepke-faunájára a Berge-féle lepkékönyv képeivel* (ABAFI-AIGNER 1907) magyar kiadása számára készült, a speciálisan Kárpát-medencei fajokat bemutató 51. tábla

2. táblázat: Abafi-Aigner Lajos *Magyarország lepkéi tekintettel Európa többi országainak lepke-faunájára a Berge-féle lepkékönyv képeivel* (ABAFI-AIGNER 1907) című könyve speciálisan Kárpát-medencei fajokat bemutató 51. tábláján látható lepkefajok egykori, napjainkban használt tudományos, illetve magyar nevei

Szám	Abafi-Aigner (1907) által használt név	Napjainkban érvényes tudományos név ²	Magyar név
1. a, b	<i>Lycaena Jolas</i>	<i>Jolana iolas</i>	magyar boglárka
2. a, b	<i>Melanargia Clotho</i>	<i>Melanargia russiae</i>	magyar sakktáblalepke
3. a, b	<i>Erebia Melas</i>	<i>Erebia melas</i>	szurokfekete szerecsenlepke
4.	<i>Pararge Clymene</i>	<i>Kirinia climene</i>	–
5.	<i>Sesia masariformis</i>	<i>Chamaesphecia masariformis</i>	ökörfarkkóró-szitkár
6.	<i>Sesia stelidiformis</i>	<i>Chamaesphecia euceraeformis</i>	kutyatejszitkár
7.	<i>Sesia chrysidiformis</i>	<i>Chamaesphecia chalciformis</i>	vörös szitkár
8.	<i>Ino budensis</i>	<i>Jordanita budensis</i>	magyar fémlepke
9.	<i>Amicta Ecksteini</i>	<i>Acanthopsyche ecksteini</i>	fenyőtűs zsákhordó lepke
10. a, b	<i>Laelia coenosa</i>	<i>Laelia coenosa</i>	nádi szövőlepke
11.	<i>Oxycesta geographica</i>	<i>Oxicesta geographica</i>	térképbagolylepke
12.	<i>Mamestra Leineri</i>	<i>Conisania leineri</i>	homoki ürömbagolylepke
13.	<i>Mamestra Dianthi</i>	<i>Hadula dianthi hungarica</i>	sziki szegfűbagolylepke
14.	<i>Dianthoecia Silenes</i>	<i>Hadena silenes</i>	hegyesnyílú szegfűbagoly- lepke
15.	<i>Oxytripia orbiculosa</i>	<i>Oxytripia orbiculosa</i>	nagyfoltú bagolylepke
16.	<i>Episema glaucina</i>	<i>Episema glaucina</i>	fogasjegyű liliom-bagolylepke
17.	<i>Chloanta radiosa</i>	<i>Actinotia radiosa</i>	kis sugaras-bagolylepke
18.	<i>Hydroecia leucographa</i>	<i>Cerastis leucographa</i>	fehérjegyes tavaszi- bagolylepke

Szám	Abafi-Aigner (1907) által használt név	Napjainkban érvényes tudományos név ²	Magyar név
19.	<i>Cucullia Balsamitae</i>	<i>Cucullia balsamitae</i>	homoki csuklyásbagolylepke
20.	<i>Cucullia formosa</i>	<i>Cucullia formosa</i>	pompás csuklyásbagolylepke
21.	<i>Heliodes rupicola</i>	<i>Apaustis rupicola</i>	szirti törpebagolylepke
22.	<i>Thalpochares arcuinna</i>	<i>Odice arcuinna</i>	réti törpebagolylepke
23.	<i>Thalpochares communimacula</i>	<i>Calymma communimacula</i>	pajzstetűfaló bagolylepke
24.a,b,c	<i>Thalpochares panonica</i>	<i>Eublemma panonica</i>	magyar gyopárbagolylepke
25.	<i>Mesotrosta signalis</i>	<i>Mesotrosta signalis</i>	fehérjegyű törpebagolylepke
26.	<i>Lignoptera fumidiaria</i>	<i>Lygnioptera fumidaria</i>	füstös ősziaraszoló
27.	<i>Hibernia Ankeraria</i>	<i>Erannis ankeraria</i>	Anker-araszoló
28.	<i>Chondrosoma fiduciaria</i>	<i>Chondrosoma fiduciarium</i>	magyar ősziaraszoló
29.	<i>Larentia frustata</i>	<i>Euphya frustata</i>	zöldes tarkaaraszoló
30.	<i>Eupithecia Alliaria</i>	<i>Eupithecia alliaria</i>	budai törpearaszoló

Bordan István nem csak az Abafi-Aigner-féle könyv számára festett lepkéket. 1906. augusztus 11-én a Magyar Nemzeti Múzeumból lepkéváltozatokat kölcsönzött, hogy azokat lefesse (5. ábra).³ Nem tudjuk, mi volt a célja, talán egy nagyobb szabású album számára készültek volna az ábrák. A korabeli, jobbra rövidített nevek feloldását a 3. táblázat tartalmazza.

5. ábra: Bordan István elismervénye. Lefestés céljából számos lepkéváltozatot kölcsönzött ki a Magyar Nemzeti Múzeum Állattani Osztálya lepkegyűjteményéből

3. táblázat: A Bordan István által a Magyar Nemzeti Múzeumtól kikölcsönzött lepkék listája

Bordan István által használt név	Napjainkban használt tudományos név	Magyar elnevezés
Papilio podalirius	<i>Iphiclides podalirius</i>	kardoslepke
Parn. [Parnassius] Apollo	<i>Parnassius apollo</i>	Apolló-lepke
Colias Hyale	<i>Colias hyale</i>	kéneslepke
Apat. [Apatura] Ilia	<i>Apatura ilia</i>	kis színjátszólepke
Ara. [Araschnia] Levana	<i>Araschnia levana</i>	pókhálós lepke
Mel. [Melitaea] Cinxia	<i>Melitaea cinxia</i>	réti tarkalepke
Mel. [Melitaea] Phoebe	<i>Melitaea phoebe</i>	nagy tarkalepke
Mel. [Melitaea] Dictinna	<i>Melitaea diamina</i>	kockás tarkalepke
Mel. [Melitaea] Athalia	<i>Melitaea athalia</i>	közönséges tarkalepke
Mel. [Melitaea] parthenia	<i>Melitaea aurelia</i>	recés tarkalepke
Arg. [Argynnis] Selene	<i>Boloria selene</i>	fakó gyöngyházlepke
Arg. [Argynnis] Euphrosyne	<i>Boloria euphrosynae</i>	árvácska-gyöngyházlepke
Arg. [Argynnis] Pales	<i>Boloria pales</i>	havasi gyöngyházlepke
Arg. [Argynnis] Dia	<i>Boloria dia</i>	kis gyöngyházlepke
Arg. [Argynnis] Daphne	<i>Brenthis daphne</i>	málna-gyöngyházlepke
Arg. [Argynnis] Lathonia	<i>Issoria lathonia</i>	közönséges gyöngyházlepke
Arg. [Argynnis] Aglaja	<i>Argynnis aglaja</i>	kerekfoltú gyöngyházlepke
Arg. [Argynnis] Niobe	<i>Argynnis niobe</i>	ibolya-gyöngyházlepke
Arg. [Argynnis] Adippe	<i>Argynnis adippe</i>	ezüstös gyöngyházlepke
Arg. [Argynnis] Paphia	<i>Argynnis paphia</i>	nagy gyöngyházlepke
Nem. [Nemeobius] Lucina	<i>Hamearis lucina</i>	kockáslepke
Lam. [Lampides] balcanica	<i>Tarucus balkanicus</i>	balkáni boglárka
Lyc. [Lycaena] Argiades	<i>Cupido argiades</i>	ékes boglárka
Lyc. [Lycaena] Argus	<i>Plebejus argus</i>	ezüstös boglárka
Mal. [Malacosoma] castrensis	<i>Malacosoma castrensis</i>	kutyatejszövő
Sat. [Saturnia] pyri	<i>Saturnia pyri</i>	nagy pávaszem
Ac. [Acidalia] Phacidiaria	<i>Scopula flaccidaria</i>	alföldi sávósaraszoló
Lar. [Larentia] rivata	<i>Epirrhoe rivata</i>	ékfoltos tarkaaraszoló
Lar. [Larentia] tristata	<i>Epirrhoe tristata</i>	gyászos tarkaaraszoló
Ther. [Therapis] Evonymaria	<i>Artiora evonymaria</i>	kecskerágó araszoló
Biston Stratarius	<i>Biston strataria</i>	barnapettyes araszoló
Boar. [Boarmia] crespuscularia	<i>Ectropis crepuscularia</i>	avararaszoló
Spil. [Spilosoma] mendica	<i>Diaphora mendica</i>	felemás medvelepke
Art. [Arctia] Caja	<i>Arctia caja</i>	közönséges medvelepke

Kiváló preparátor hírében állott, várpalotai vadászbarátai, Kollányi Dezső vasúti fő-raktárnok és Roszhorn Antal bányaművezető gyakorta megjelentek nála frissen lőtt apróvad-dal. A montírozott preparátum jobbára a helyi iskola természetrajzi szertárába került. A Magyar Nemzeti Múzeumba is küldött a Déli-Kárpátokból hiúzt és farkast. Sajnos a példányokat nem sikerült azonosítani.

Nagylelkűségét számos iskolai értesítő őrzi, amelyek az iskolai szertárnak adományozott ajándékokról tudósítanak: 1897-ben a szászvárosi (Orăștie, Románia) evangélikus református Kún-Kollégiumnak (máshol Kuun Kollégium) 41 „kitömött állatot”, 1899-ben két doboz „szép lepkegyűjteményt” ajándékozott.

Ciprusi útjáról hazatérve a pozsonyi katolikus főgimnázium szertárát gazdagította antik tárgyakkal: római mécsesek, római és görög edények, szobrocskák, melyeket részint Erdélyben, részint Ciprus szigetén talált; továbbá bronz Ápisz-bika (a két szarv, a hátulsó láb és a fark letörött) az ókori Kition területéről, Héraklész-fej márványból és férfifej márványból Páfoszról, római mécses sötétbarna agyagból, széles olajtöltő nyílással, fül nélkül, görög váza két füllel, az egyik letörött, sárga alapon kör- és vonaldíszítéssel, szintén Ciprusról, továbbá körülbelül 100 magyar és külföldi ezüst- és rézérem. 1901-ben újabb 70 darab hazai és külföldi ezüstpénzt adományozott.

1910-ben a petrozsényi állami gimnáziumnak vízirigó (*Cinclus cinclus*) és barázdabillegető (*Motacilla laba*) preparátumokat, trópusi lepkéket, 1911-ben grönlandi bálna (*Balaena mysticetus*) sziláját, 1912-ben siketfajd-családot (*Tetrao urogallus*), egy fakuszt, sárszalont (*Gallinago gallinago*), havasi pintycsoportot (*Montifringilla nivalis*), hajnalmadárcsoportot (*Tichodroma muraria*), vetési varjút (*Corvus frugilegus*) és jégmadarat (*Alcedo atthis*) ajándékozott. 1913-ban albínó házi veréb (*Passer domesticus*) gyarapította a szertárt. 1914-ben öt koronát ajánlott fel a gimnázium legszorgalmasabb lepkegyűjtője számára, 1915-ben pedig a legbuzgóbb növénygyűjtő megjutalmazására szánt ugyanakkora összeget. Emellett három üvegkazettában kameruni lepkéket és kilenc üvegdobozban bogarakat adományozott.

A Magyar Természettudományi Múzeum Lepkegyűjteményében számos, főleg Cipruson gyűjtött példányt őriznek tőle, közöttük a *Chilades trochylus grisea* lektotípusát (BÁLINT & OLIVIER 2001). Az új alakot Abafi-Aigner Lajos írta le (ABAFI-AIGNER 1906).

Irodalmi működése jobbra kisebb terjedelmű cikkekre korlátozódott, ezek zöme lepkészeti tárgyú (BORDAN 1897b, 1897c, 1897d, 1897e, 1898a, 1898c, 1899a, 1899b).

Önzetlen, adakozó, szerény ember hírében állt. Felsőmajori konyhája tele volt cukrászkellékekkel. Karácsonykor kosárszám készítette a szaloncukrot és ingyen osztogatta a lakótelepi bányászgyerekek között. Soha nem fogadott el pénzt semmiért.

A veszprémi múzeumért tett szolgálatait Laczkó Dezső és Rhé Gyula (1871–1936) régész egy-egy doboz szivarral, cigarettával, konyakkal hálálta meg. A helyi zárdából vásárnapként az apácák éthordóban vitték neki az ebédet, így viszonzva a zárda porcelánjainak, szentképeinek restaurálását.

Egyetlen ismert utalásból következtethetünk arra, hogy a zene is érdekelte. A Klöckner Ede szerkesztette *Zenélő Magyarország* című „zenemű folyóirat”, amely valójában „kotta-folyóirat” volt, 1902-ben közölte *Nem tudok én cigány nélkül* című műdal-szerzeményét.

Kiváló fotós volt, sokan keresték meg, akiknek sürgősen fényképre volt szükségük. Fia, Bordan Jenő Kolozsvárott lett híres fényképész.

A ciprusi út

Szerencsére az 1900-ban tett ciprusi útról több feljegyzés is fennmaradt a Magyar Természettudományi Múzeum Központi Könyvtárában. Ezek Horváth Géának (1847–1937) és Madarász Gyulának (1858–1931) írt levelek és Horváth válasza. További adalékot jelent Bordan nyomtatásban megjelent úti beszámolója (BORDAN 1908). Leveleiben őszintén beszámolt a nehézségekről, amikkel útja során szembe kellett néznie. A legelső, egyben legtragikusabb az volt, hogy Cipruson az angol hatóságok elkobozták a fegyvereit. Horváth Géához fordult segítségért (6. ábra).⁴

„Larnaca, 1900. május 2., du 3 órakor

Nagyságos Uram!

Tiszteletteljesen van szerencsém jelenteni, hogy – miután nagyobb pénzátalozat után Konstantinápolyban nagy nehezen fegyvereimet kikaptam a török pénzügyi minisztériumtól, április hó 16-án du. 4 órakor a

francia Cataloman hajóval elindultam és Ismil, Rhodos,⁵ Smyrna,⁶ Beiruth⁷ érintésével alaposan háborgó tengeren – főhő 2-án reggel 6 órakor ide, Larnacába⁸ érkeztem.⁹

Alig tettem azonban le lábamat angol földre, fegyvereimtől ismét megfosztattam, s így most ezek nélkül, haszontalanul kell töltenem az időt, mert itt, legalább Larnacában csak a pálmák, gránátalma, Carubi, olaj és néhány más magas törzű fa zöld; – a többi növényzet a szó szoros értelmében ki van száradva, mert két éve nem esett itt eső, s így sem növényeket sem rovarokat nem gyűjthetek pedig itt kell egy darab időig maradnom, míg Nicósiából a főparancsnoktól fegyvereimre nézve intézkedés történik.

Ha azokat vissza is kapom, kétes, vajon lövedékyt kapok-e, mert a lövés októberig szigorúan tiltva van, pedig nekem itt ebben az országban is élnem kell.

Növény és bogár azt sem fogja lehetővé tenni, nekem madarak végett a sziget belsejébe a Mt. Croix és Troodosra kell mennem és ott madarakat gyűjteni, de engedély nélkül nem gyűjthetek.

Nagyon kérem Nagyságodat a bécsi angol nagykövetségtől részemre a szükséges kísérőiratot kikérni és lehetőleg mielőbb megküldeni, hogy valamit dolgozhassak. Nem tartom nagyon helyén valónak, hogy Brühl úr mint magyar alattvaló, angol követ olyan bolonddá tett és 4 frank 20 krt felszedve az útlevelem láttamozására és a Nemzeti Múzeum ajánlólevelének hitelesítésért biztosított, hogy angol földre bárhova fegyvert vinni szabad pláne múzeumi célokra szolgáló gyűjtéshez. Ha tudom, hogy nem szabad, meg Budapestem létekor megkértem volna vagy Nagys. a nagykövetségtől engedélyt eszközölni hisz nem magamnak vagy magán passzsióból utaztam ide. Én csakis a Múzeumnak akarok szolgálni s így bizonyos vagyok Nagyságod annak idején kieszközölte volna az engedélyt és nem kellene most itt tétlenül az időt veszítenem.

Nagyon kérem tehát Nagyságodat, méltóztassék szíves lenni a bécsi angol nagykövetség és a török nagykövetségtől is egy fegyverbeviteli és használati engedélyt 1 darab vadászfegyverre (2 csövű ...nak való) és 1 darab 9 mm Flaubert-féle fegyver és ehhez való lőszer részére kieszközölni és lehetőleg ide küldetni, hogy a nekem nagy áldozatokba került és a legtisztább szándékkal megtett utat – hiába ne tettem legyek.

Bár itt a déli részen, a tengerparton és környékén nem sokat fogok dolgozhatni, remélem a Mt. Croix és Troodoson valamint az északibb részen eléggé jól fog mennem.

Idő töltésből angol, török és görög nyelvet tanulok egyelőre, mivel tényleg mást nem tehetek.

Magamat szíves jó indulatába ajánlva ismételten kérem [...] iránt kegyesen intézkedni s vagyok alázatos

Bordan István

Etienne Bordan

Larnaca, Cypre, postrestant"

6. ábra: Bordan István Ciprusról Horváth Géának küldött első levele

tisztelettel mindenkor kész szolgálja,

A múzeumi iratok között fennmaradt Horváth Géa válaszlevele:¹⁰
„42/1900.

Bordan István levele, hogy megérkezett Ciprusra. Kéri, hogy számára fegyverengedélyt az angol nagykövetségtől sürgősen kieszközöltessék.

M. Etienne Bordan

Larnaka (Cyprus)

Poste restante

Öszinte részvétellel értesültünk leveleiből, hogy miféle kellemetlen helyzetbe jutott a magával vitt fegyverek miatt.

Szalay Imre múzeumi igazgató úr személyesen az itteni angol főkonzulhoz fog fordulni, aki neki személyes jó ismerőse, és ki sürgősen intézkedni fog, hogy fegyvereit minél előbb visszakaphassa.

Igen hosszú időt venne igénybe a bécsi angol nagykövetség közbelépését kieszközölni, és különben is nagyon kétséges, hogy a nagykövetség ilyen kicsinyes dologba bele ártaná-e magát. A budapesti angol főkonzul (nem Brüll konzul) bizonyára még ajánlani is fogja a ciprusi angol hatóságoknak.

Azért ne búsuljon valami nagyon, hogy fegyvereit egy időre elszedték. Van ott még tág tere és alkalma egyéb zoológiai tárgyak gyűjtésére, mert állat, kivált rovar mindenütt található, csak keresni kell. Gyűjtésén általában mindent. Ne feledkezzék meg a csigákról sem. Gyűjthet tengeri csigákat és kagylókat is. Ez utóbbiaknál arra ügyeljen, hogy mindig párosak legyenek, mert a gyűjteménybe csak olyan kagylók valók, amelyeknek mind a két héja megvan.

Ha fegyvereit visszakapja, ne feledkezzen meg a búbos pacsirtákról a tengerparton, meg a Saxicollákról.

1900. május 21.

Horváth Géza”

Bordan hasonló tartalmú segélykérő levelet írt Madarász Gyulának is, hogy segítsen fegyverei visszaszerzésében.

„Larnaca, 1900. május 3.

Mélyen Tisztelt Doctor Úr!

Programom szerűen f. hó 2-án, tegnap reggel érkeztem ide.

Az első volt, hogy a kikötő vámnál az anglusok (kiket nem ártana, ha a déli vidéken jól elpáholnak) fegyvereimet elszedték.

A közeli vidék élettelen a Mt. Croix vidékre pedig fegyver nélkül nem mehetek.

Bogár, lepke, növény vagy más itt nincs, s így igazán nem tudom, mitévő legyek.

A drágaság nagy, élnem kell és mit sem dolgozhatok.

Fent voltam az alkormányzónál, ez írt is a főkormányzónak érdekemben, de közölte velem, hogy ha meg is kapom a fegyvereket, löngedélyt nem fogok kaphatni, mert októberig tilos löni, de írjak a múzeumnak, hogy nekem löngedélyt Bécsből a nagykövetségnél a királyné nevében szerezzen és akkor szabadon löhetnek.

Így nem maradt más hátra, mint még tegnap írtam az igazgatóőr úrnak, hogy legyen olyan kegyes úgy az angol, mint a török követségnél legalább egy vadász és egy flaubert fegyverre engedélyt kieszközölni és a lehető legsürgősebben megküldeni esetleg távirati utasítást adadni a nicosiai kormányzónak az engedély sürgős megadása végett.

Amint megjön az engedély a Mt. Croixra és a Troodosra megyek, onnan pedig a sziget nyugati részét, később északi, azután keleti részét óhajtom bejárni.

Remélem, hogy legalább az útiköltséget megkapom.

Nagyon kérem tehát Doctor urat, legyen szíves sürgetni a dolgot, hogy ne lettem legyek hiába akkora utat és áldozatot.

Legmélyebb tisztelettel vagyok kész szolgálja,

Bordan István”

Bordan következő levelét 1900. június 4-én írta Horváth Gézához:¹¹

„Larnaca, 1900. május hó 4.¹²

Nagyságos Uram!

Fegyvereimnek, 1½ L beviteli vám lefizetése és vadászati engedély megszerzése után, birtokába jutottam. Ezekre nézve a főkormánybiztos utasított. Sajnos azonban, fegyvereimet csak augusztus 15-től kezdve használhatom, mert a madárvédtörvényt kijátszani nem szabad.

Május 3 – VI/2 ig bejártam, rovarokat keresve Cap. Grecot és környékei, Famaguszt, illetve Varosia vidékét, Aios Sergius és ennek vidékét, Kuhlia községet, és ennek környékét, Larnaca és környékét Totlisaig,

a Stavro vuni hegycsoportot Apatiti, Pypas és Eugali valamint a Stavros vunit és a kisebb hegyeket a Troodos lábáig és Anglisides és Alefrico faluk határáig belekapcsolván a Totlisa falu határát.

Gyűjtött anyagomat bátorkodtam mai napon a Nemzeti Múzeum címe alatt feladni. Nem nagy eredmény, de szívesen fáradtam erre.

A jelenleg repülő lepkék közül csak nagyon kevés használható. Azért gyűjtöttem, hogy igazoló állat legyen a névsor felállításához. A bogarak nem nagy értékű dolgok.

Hogy az igyekezetemet igazoljam, a poloskák, legyek, darazsakra is erősen vadásztam, de nem nagy eredménnyel, mert napokig tartott excursióm alatt alig gyűjthettem 100–150 állatot. Se forrás, se folyó sehol sem a kövek, falmaradványok, régi kőbányák üresek. Fa alig van itt-ott egy, erdőről pedig szó sincs. A bokrok alja üres, mert minden talpalatnyi föld izzó forró.

A vadász urak figyelmeztettek, hogy I/15–IV/10-ig és VIII/10–X/15-20-ig szokott lenni bogár és lepke – egyáltalában. A nyári hónapokban bizony madár sincs, miről elég alkalmam volt meggyőződni.

Figyelmessé tettem egy Svalangi nevű rovarra, melynek fullánkuszúrása eddig feltétlen halálos volt. Rövid idő alatt operáció útján, némileg javult a veszély.

A Svalangi augusztus hónap szok leginkább veszélyes lenni, mikor az emberek a földmunkával elfoglalva földi fészket zavarják, de találni május hónapban is ♀. A ♂ ritkán kerül elő, csak a földben található. Biológijára a mennyire az itteni orvosoktól tudom, ismeretlen, mert magával az állattal itt senki sem foglalkozott.

V/21, V/24, V/30-án sikerült 1-1 ♀ fognom. 1 db feltűzve, 1 db kis üvegben, 1 db pedig a famagasztaik egyik nagy üvegben van. A feltűzött lábait alá papírt tettem.

Ha itt tudnék maradni VIII/10–15-ig az egész biológiáját és az erre vonatkozó adatokat gyűjteném.

Egy előttem teljesen ismeretlen lepkének teljes biológiáját is küldöm az elősdiakkal együtt, meg szintén tápnövényét is, melyek sósnedvű füvekből állanak.

Tengeri állat a sziget körül nincs, mert a sok föld alatti édes vízforrás mely a sziget körül víz alatt a tengerbe áramlik, nem alkalmas nekik. A halászhok ½ napi útra mennek a nyílt tengerre halászni.

Növény gyűjtésről szó sem lehet most mert tövises bokrokon kívül nincs zöld. A néhány sászfűféle pedig nem érdemli a száritással járó munkát és idővesztést.

Folyó hó 7-én indulok a Troodosra mely hegyen 14 napig fogok maradni. Ha excursióm oda is hiába való lesz, VI.27-én Anatóliában vagy ha a sok helyen levő cholera és lepra megengedi, Szíriába megyek, mert tétlenül nem tölthetem itt az időt.

A troodosi gyűjtésem eredményét amint visszaérkeztem – útnak indítom.

Alázatos szolgálatkészséggel vagyok mély tisztelettel

Bordan István

A tük mai napig nem érkeztek meg.”

Ennyi a Ciprusról küldött levelek tartalma. Bordan István 1908-ban a *Rovartani Lapok* hasábjain háromrészes leírásban emlékezett vissza nyolc évvel ezelőtti kalandjára (BORDAN 1908). Újra beigazolódtott a régi bölcsesség, hogy az idő mindent megszépít, mert Bordan kellemetlen emlékei is jócskán elhalványultak. Bordan a beszámolóban említette, hogy „... elég hamar sikerült egy üres első emeleti folyosórészt lakásnak kapni, még pedig egy holicisi házamfiánál, ki azonban csehül dicsérte a magyarok Istenét, s ki mint „Cirkus-Director” került ide, majd felcsapott „photografos”-nak.”

A cikk végén említette Glaszner Károly nevét, akit megtanított a gyűjtésre, és aki Cipruson a múzeumnak gyűjtött. Nos, könnyedén kitalálhattuk, hogy a két személy egy és ugyanaz. A történet persze messze nem ilyen szép!

1900. augusztus 7-én, majd szeptember 11-én Larnakában tollat ragadott a házigazda Glaszner Károly is, és jelezte Horváth Gézának, hogy két láda zoológiai tárgyat postázott megvételre. Az első megkeresést számos további levélváltás követte. Glaszner újabb küldeményeket küldött, egyben „... leleplezte Bordan István Cipruson elkövetett szédelgéseit.”

Horváth Géza válasza sem késlekedett: „Bordan nem múzeumi tisztviselő és a múzeumot is megcsalta.”¹³

Az MTM irattárában sűrű levélváltásra utaló iktatószámokat találhatunk és számos Glaszner levél is megmaradt. A német nyelvű levelek meglehetősen terjengősek. Glaszner 1901 elején írt leveleiben pénzt, vadászfegyvert, ajánlólevelet és könyveket kért, amelyek szerencsésen megérkeztek hozzá.¹⁴

Horváth Géza összesítése alapján 1900-ban Glaszner Károly gyűjtései nyomán az alábbi zoológiai tárgyak érkeztek a múzeumba (**4. táblázat**).¹⁵

4. táblázat: Glaszner Károly ciprusi gyűjtései 1900-ban, amiket a Magyar Nemzeti Múzeumnak postázott

	Fajszám	Példányszám	Érték (korona)	Leltári szám
Emlős	2	44	18	2467
Hüllő	13	118	70	2424
Kételtű	3	42	12	2415
Rovar	442	1940	388	1289
Rák	2	25	2	1202
Csiga	10	206	10	1184
Szivacs, tengeri csillag	5	6	20	1189
Összesen	477	2381	520	

Az elszámolás alapján Glaszner 200 korona előleget kapott. A Flaubert fegyver és a töltenyek ára 67 korona, újabb töltenyek 43 korona 60 fillér, rovarászati műszerek 27 korona 40 fillér, összesen 338 korona, azaz a múzeum tartozik felé még 182 koronával, aminek elküldéséről Horváth Géza intézkedett. Az összeget a múzeum 1901. április 23-án egyenlítette ki, és különládában 5 kg karbidot küldött még Glaszner részére. Glaszner közben egy láda madarat és egy fiola Myriopodát küldött,¹⁶ majd számos további küldeménye érkezett még.¹⁷ Összességében megállapíthatjuk, hogy Glaszner Károly jelentős mennyiségű zoológiai anyaggal gazdagította a múzeum gyűjteményét.

A történet Bordan István részéről sem zárult le. Pozsonyból, 1901. február 24-én kelt levelében visszaküldte a múzeumnak a részére kiállított ajánlólevelet, illetve beszámolt útja befejező szakaszáról.

„Nagyságos Uram!

Midőn mellékel[ve] a múlt 1900. évi március hó 31-én 102b szám alatt a Nemzeti Múzeum által számomra kiállított ajánló levelet teljes tisztelettel és alázatos köszönetem mellett visszaszármaztatni van szerencsém; egyben mély tisztelettel tudatni kívánom, hogy – bár azt a budapesti angol követség által hitelesítettem – igénybe nem vettem, – mint amint szövegénél fogva igénybe nem is vehettem.

Nagyságod talán emlékezni fog arra, hogy az utat Ciprusra a saját felelősségem és költségemre tettem meg, – a Nemzeti Múzeum – Nagyságod irántami jó indulata folytán – a gyűjtendő és megküldendő természetrajzi anyag fejében csak előleget nyújtott – tehát sem megbízás, sem képviselő, sem semmi más közlelbi viszony vagy kötelék, mely köztem és a Nemzeti Múzeum között fenn állott volna, szó sem lehetett.

Mind e mellett arról értesültem, hogy a Nemzeti Múzeumhoz reám vonatkozólag olyan tartalmú feljelentések küldettek, melyek szerint én Cipruson mint a Nemzeti Múzeum képviselője szerepeltem volna és mint ilyen ismeretlen, különféle visszaéléseket követtem volna el, sőt, hogy a kolozsvári múzeumtól pénzt kaptam volna – azonban mit sem küldtem érte – tehát sikkasztottam is stb.

Hivatkozva a larnakai angol kormánybiztos Mrs. Copen-re, kivel német nyelven érintkezhettem is – kinek úti leveletem és az ajánlólevelet megmutattam, mely utóbbira nevezett azon kijelentést tette: „hat keinen Werth”,¹⁸ minden néven nevezhető vádat a leghatározottabban visszautasítom.

Visszautasítanom már azért is kell, mert becsületszóra állíthatom, miszerint semmi olyan cselekedetet nem követtem el, miért pirulnom kellene. De azért is, mert a vádak oly személytől erednek, kinek a cirkusz porondján szerzett műveltségi foka nem lehet kompetens működésemet kritika alá venni. – Megengedem,

hogy jó csepürágó és kardnyelő, de még ez a „tudomány” nem ruházta fel megbízhatósággal, – még akkor sem ha – sajnos – hazánkfia is, mert erkölcsi értéket és műveltségi fokát, és megbízhatóságát négy hónap alatt alkalmam volt alapos meggyőződést szerezhetni.

Én mindenütt mint magyar „physiologus” mutattam be magamat, s az után, hogy már birtokába jutottam a görög nyelvnek, mint olyan mutatkoztam be – ami azt hiszem a valóságnak megfelelt.

Abban, hogy itt-ott egy-egy sebesültnék ingyen segínyt nyújtottam, sebeit kimostam és bekötöttem, – csak az láthat megóvándó cselekedetet, kiből minden érzés kiveszett. Hasonló körülmények között itthon, hol szakképzett orvosok vannak – nyújtottam segínyt, de senkinek sem jutott eszébe azt felróni. Bizonyosan azért érdemltem meg a szemrehányást, mert nem engedtem meg, hogy az én segélynyújtásomból ő anyagi hasznot húzzon. Hogy most tartózkodásom utolsó idejében már minden hiányában az egyes – archeológiai gyűjtemények birtokában lévő egyénekhez bejártam és a gyűjteményeket tanulmányoztam, egyik-másik darabot megbecsültem, az enthografia iránt is érdeklődtem, s így tanulmányoztam, azt hiszem, senkinek sem szolgáltatam okot megbotrányozásra. – Ha csak Glasszernak nem, ki korlátoltságával azt fel nem foghatta, – hogy mi célom lehetett a nép szokásainak megfigyelésével.

Úgy látszik, hogy abban a hiszemben volt, mert leveleimet, melyek egynémelyikben régiségekről említés történt, erejével elolvashatta, hogy én titokban üzleteket kötök, melyekből ő nem húzhatta ki haszon részét. Adósa senkinek – még tudtomon kívül sem maradhattam, ha adósság hátrahagyásával mentem volna el – úgy a „Consulato Austriaco” bizonyosan megtette volna a szükséges lépéseket, hisz úti levelemben foglalt minden adatot elkönyvelt. De mind ezeket önérzetem és egyéni büszkeségem sem engedte volna meg, olyan exponált helyen, hol egyedül magamra voltam hagyatva – elkövetni.

A legjobb szándékkal eltelve, ambícióval fogtam a magam elé tűzött feladat megoldásához, nem kíméltem magamat, a legnehezebb feladat, a nyelv gyors megtanulása sem képezett nekem akadályt, kéthavi otlétem alatt a pórnéppel éppen úgy, mint az állítólagos úri osztállyal folyékonyan beszéltem, s az volt a legnagyobb hibám, amit elkövettem, mert már nem volt szükségem tolmácsra, s így elesett az anyagi haszontól.

Ha nem viseltem jó szándékkal, ambícióm nem lett volna a szigetet áttanulmányozni, úgy nem szenvedtem volna sem anyagi kárt, sem testi szenvedést.

Már május végével, miután a sziget közepét és keleti részét bejártam volt, átláttam, hogy a várható eredmény nem áll egyaránt az anyagi kiadásokkal. A nyár heve minden növényt leperzselt s lövésről szó sem lehetett, mint ezt szerencsém volt jelteni.

Ezért elhatároztam magamat működési teremtet Szíriába vagy Karamoniába áttenni. Akkor, június 10-én még volt annyi pénzem tervemet keresztülvinni.

Június 14-én kaptam meg a kir. m. Természettudományi Társulat váratlan értesítését, hogy május 30-án 200 korona segély indítatott útnak.

Látva, hogy mennyi jóindulattal kísértetem, – restelve kislelkűségemet, bár eléggé jól ismertem már a sziget viszonyait, újult erővel, mondhatom lelkesedéssel neki fogtam dolgozni. Június 17-én elindultam. A sziget majdnem egész északi vonalát jártam be. Az eredmény az volt, hogy miután június 30-án a főhadiszállásomra érkeztem, pénzem elfogyott, s az otthon maradt anyagomnak fele hiányzott. Hova került, kinél emelhettem panaszt?

A jelzett pénzküldemény akkorra nem jött meg /:nem jött meg augusztus 15-ig sem, s még ma is várhatom:/ Minden pénz nélkül, végig zaklatva az én hollítsi hazám fia által tisztességemet megóvtam, igaz – öt hétig a városon kívül termett opunciák gyümölcsén életem, míg végre Aigner úr volt szíves egy kevés pénzt, melyből a rengeteg 30 franknyi házbért július hóra és a ruhamosást megfizethettem és néhány napig ételhez juthattam. Glasszer, mint értesültem, azt jelentette, hogy nála érkeztem volna. Ezt alávaló hazugságnak ki kell jelentenem, mert egrészti nem is főzött, másrészt pedig nyers ugorkával és paradicsommal még nem próbálkoztam meg, de az a tisztatlanság, mely nála uralkodott, nem engedte volna meg vele tartani.

Augusztus 15-én kaptam Aigner úrtól egy újabb összeget, s ugyanakkor érkezett nővérem egy nagyobb összeg pénze. Ebből kifizettem az augusztus hóra járt 15 frank házbért és az ugyanaz nap indult „Niger”-rel elindultam Törökország felé.

Szándékom volt Szófiába menni és az őszi Bulgáriában tölteni.

Konstantinápolyba augusztus 22-én érkeztem meg. A hajón egy Beirutban felszállt Mayer Gyula nevű Drezda-lőbiai tanítóval ismerkedtem meg, kivel együtt kiszálláskor abban a szerencsében részesültem,

hogy rendben lévő okmányaink dacára, mint valami rablógyilkosok – anélkül hogy védelmet kérhettünk volna – egész nap egyik rendőri állomástól a másikhoz kísértettünk.

Követségre menésről, vagy csak táviratilag való értesítésről szó sem lehetett, a magam részéről különben sem kértem volna abból a kétes értékű védelemből, nagyon is emlékezetemben volt a lemenet alkalmával élvezett védelem.

Este későn kísértettünk az állomásra. Első dolgom volt a rendőri felügyelet alatt a kikötőből kiszállított poggyászatot átvenni és a két legnagyobb ládát, melyben a gyűjtött anyagom volt feladni, miért is ezeket a vámhoz kellett szállítanom. E két ládáért a vámhivatal főnöke 30 frank baksist követelt, s mert ezt hivatkozva a behozatal alkalmával fizetett vámrá, továbbá a rendőri felügyeleti díjra, de tekintettel az ezen indokolatlan kiadások által csökkentett pénzkészletemre, melyből még a vasúti menet- és poggyászdíjakat kellett fedeznem, a követelt összeg fizetését megtagadtam, mire poggyászatot felbontva, amint volt lefoglalta, nekem még hozzányúlni sem volt többé szabad.

Azt a kevés anyagot, amit a sok kínlás és még több anyagi áldozatok árán gyűjtöttem, s idáig ép állapotban hoztam – reám nézve egyszerre elveszetteknek kellett tekintenem.

Augusztus hó 24-én jelentkeztem a szófiai követségnél, s kértem sürgős közbenjárását, hogy az elkobzott tulajdonomhoz juthassak, mit a főkövet helyettese meg is ígért. A Bulgáriában való maradásból azonban szó sem lehetett, mert az akkori politikai sűrűlódás az erdők és hegyekben való excurálást lehetetlenné tette. Ezért hazafelé tartottam és elsősorban családomat kerestem fel. Itt a legnagyobb csapást mérte rám a sors – egyedül maradtam.

Anyagi veszteség, a lelki bánat, az a sok kellemetlenség, miken keresztül mentem, s látva, hogy mind amiért 18 évig dolgoztam, mintha készakarva egyszerre tönkre ment, – közömbössé tett minden iránt.

Ebből az apátiából Aigner úr levele rázott fel – tudatva velem, hogy visszaélésekkel vagyok vádolva, s hallgatagságom a vádak mellett bizonyít.

Ezt a gyalázatot szeplőlen nevemen nem tűröm, de nem is szabad tűrnöm, – ezért ismételtén és a leghatározottabban kijelentenem, hogy semmi néven nevezendő oly cselekedetet nem követtem el, miért legkevésbé is pirulnom kellene, miért is a részletekben sem ismert összes vádak, mint piszkos rágalmakat visszaautásítom. Ez alkalommal egyben azon alázatos jelentést kell tennem, hogy az elkobzott két láda, 16 korona szállítási költséggel 1900. október 10-én érkezett meg. Hogy milyen állapotban és mennyire meglopva, feleslegesnek tartom elmondani. Ami csekélység megmaradt is alig használható.

Tudatában vagyok annak, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumnak a nekem előlegképen adott előleggel tartozom, s kötelességemnek ismerem el a 232 koronát mielőbb visszafizetni, de ez összeget a legjobb akarat mellett sem birom egyszerre megfizetni, mert kötelességem a feljebb említett kölcsönpénzeket is mielőbb megtéríteni, ezért alázatosan kérem Nagyságodat kieszközőlni, hogy tartozásomat egyenlő havi részletekben törleszthessem.

Elmondva fentiekkel élményeimet, Nagyságodra bízom megítélni, vajjon az adott körülmények között visszaélésről lehet-e szó azért, mert eddig hallgattam, magamba zárva lelki fájdalmamat és azt a tudatot, hogy jót akarva annyi anyagi kárt szenvedtem.

Pozsony, 1901. február 24-én

Koronázási tér 1. sz.

Alázatos tisztelő szolgálja,

Bordan István”

A levelet 22/1901 szám alatt iktatták. Horváth Géza 1901. február 26-án a Bordannak kiállított ajánlólevelet továbbküldte az igazgatóságnak. Bordan István röviddel ezután az igazgatóságnak is küldött egy levelet.

„Pozsony, 1901. május 4.

A magy. Nemzeti Múzeum tekintetes Igazgatóságának
Budapesten

Hivatkozással f. é március hóban a Tek. Igazgatósághoz intézett alázatos levelemre, miután a Nemzeti Múzeummal szemben fennálló kötelezettségeimnek minden réven eleget tenni óhajtok, t. i. pénzbeli tartozásomat mielőbb megfizetni akarom, tiszteletteljesen bátorkodom azon alázatos kérést kockáztatni, hogy miután a konstantinápolyi rablótámadás után még megmaradt Cyprus szigeti anyagot, melyet Aigner úrnak

teljes rendelkezési joggal küldtem meg – ő pedig a lepkék egy részének kivételével a Nemzeti Múzeumnak azon kéréssel adta át, miszerint értéke pénzbeli tartozásom egy részének törlesztésébe tudattassék be ha – mitől mint értesültem a tekintetes Igazgatóság nem zárkóznak el, – méltóztassék tehát kegyes lenni ha csak közvetve is Aigner úr útján engem értesíteni, hogy a kérdéses anyagot milyen értéken hajlandó átvenni, mert bár több hétig beteg voltam, s betegségem tetemes kiadást okozott – fenn álló pénzbeli tartozásomat lehetőleg legrövidebb idő alatt rendezni akarom.

Végre még azon alázatos kérést bátorodom a tekintetes Igazgatósághoz intézni, méltóztassék kegyes lenni, ha csak lehet a ciprusi bogarak feles példányait Aigner úr útján Kara István úrnak juttatni.

Ismételten bocsánatot kérve alkalmatlankodásaimért és hálás köszönetemet kifejezve – vagyok mindenkor alázatos szolgája,

Bordan István”

Az ügyben részéről több levél nem érkezett, és az iktatóban sincs nyoma, hogy a múzeum kereste volna. Hogy mi az igazság a történetben? Ma már nehéz, talán lehetetlen is kideríteni. Élete további részében neve nem bukkant fel a Magyar Nemzeti Múzeummal kapcsolatban. 1900 után még néhány írást publikált a *Rovartani Lapok*-ban (BORDAN 1900, 1901a, 1901b, 1904), majd hosszabb időre hallgatásba burkolódzott. Ciprusi úti emlékeit is csak 1908-ban tette közzé (BORDAN 1908).

Némileg másképp emlékezik vissza Csiky István arra, hogy mi vitte Bordant Ciprusra (CSIKY 1990). Állítólag a Magyar Nemzeti Múzeumtól kapott lehetőséget, hogy csatlakozhat a múzeum Ciprusra készülő régészeti expedíciójához. A vasút természetesen nem járult hozzá utazásához, ezért válaszüti elé érkezett: vagy a tisztos megélhetést biztosító állomásfőnöki állást választja, vagy szenvedélyét, a régészetet. Felesége és egész családja kérésére, sőt ellenkezésére sem volt hajlandó elhatározását megváltoztatni. Elindulása előtt még megnyugtatóan rendelkezett családja megélhetéséhez szükséges anyagiakról, majd nekivágott Ciprusnak. Hazatérése után nemcsak új munkahely után kellett néznie, de felesége is elvált tőle.

Befejezés helyett

Bordan Istvánról, a 19–20. század fordulójának tipikus ködlovagjáról napjainkban teljesen megfeledkeztünk. Kalandos életutat futott be, saját szervezésű expedíció keretében eljutott Ciprusra. Sajnálatos, hogy útja kudarccal végződött, ennek ellenére jelentős rovaranyaggal gazdagította a Magyar Nemzeti Múzeumot. Életének számos mozzanata ismeretlen előttünk, ami további kutatásokra ösztönöz bennünket.

Köszönetnyilvánítás

Köszönet illeti a Magyar Természettudományi Múzeum Központi Könyvtárát és Tudománytörténeti Gyűjteményét a dokumentumok közlési lehetőségéért. A szerző őszinte hálával tartozik Bálint Zsoltnak (Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest) és Katona Lajos Tamásnak (MTM Bakonyi Természettudományi Múzeuma, Zirc) számos adatért és kiegészítésért, valamint Szovák Timeának (Savaria Múzeum, Szombathely) a kézirat gondos átolvasásáért és javításáért.

Irodalom

- ABAFI [AIGNER], L. (1897): A Ponoricsi-barlangok Hunyadmegyében. – Turisták Lapja **9**: 221–228.
- ABAFI [AIGNER], L. (1898a): A bugaci pusztában. – Rovartani Lapok **5**(9): 175–180.
- ABAFI-AIGNER, L. (1898b): A lepkészet története Magyarországon. – Budapest, Királyi Magyar Természettudományi Társulat, 202 pp.
- ABAFI-AIGNER, L. (1907): Magyarország lepkéi tekintettel Európa többi országainak lepke-faunájára a Berge-féle lepkékönyv képeivel. – Budapest, Királyi Magyar Természettudományi Társulat, 137 pp. + 51 tábla.
- ÁBRAHÁM, L. (2002): A nagylepke fauna vizsgálata a Keleti-Bakonyban. – Folia Musei historico-naturalis Bakonyiensis **19**: 101–116.
- AIGNER-ABAFI, L. (1898a): Bordan St.: Grüne Laternen zum Nachtfang. – Illustrierte Zeitschrift für Entomologie **3**(22): 267–268.
- AIGNER-ABAFI, L. (1898b): Bordan St.: Der Schmetterling als Speise. – Illustrierte Zeitschrift für Entomologie **3**(22): 350.
- AIGNER-ABAFI, L. (1899a): Bordan St.: Zähes Leben eine Schwalbenschwanz-Puppe. – Illustrierte Zeitschrift für Entomologie **4**(16): 255.
- AIGNER-ABAFI, L. (1899b): Acherontia atropos L. – Illustrierte Zeitschrift für Entomologie **4**(1): 4–7.
- AIGNER-ABAFI, L. (1899c): Zygaena carniolica Sc. ♀ aberr. – Illustrierte Zeitschrift für Entomologie **4**(5): 73.
- AIGNER-ABAFI, L. (1899d): Acherontia atropos L. II. Biologie. – Illustrierte Zeitschrift für Entomologie **4**(12): 177–180, **4**(14): 211–214.
- AIGNER-ABAFI, L. (1899e): Acherontia atropos L. III. Die Stimme. – Illustrierte Zeitschrift für Entomologie **4**(23): 355–356.
- ABAFI-AIGNER, L. (1899f): Az Argynnis Paphia melanistikus alakjai. (Melanistische Formen von Argynnis Paphia L.) – Rovartani Lapok **6**(4): 82–84 (8).
- ABAFI-AIGNER, L. (1899g): A Zygaena carniolica új fajváltozatai. (Abarten von Zygaena carniolica Sc.) – Rovartani Lapok **6**(5): 102–103 (10).
- AIGNER-ABAFI, L. (1900): Zur Biologie der Lepidopteren. XIV. – Illustrierte Zeitschrift für Entomologie **5**(23): 368–369.
- AIGNER-ABAFI, L. (1906): Neue Falterformen aus Ungarn. – Entomologische Zeitschrift **19**(35): 207–210.
- ANONYMUS (1889): Ritka tehetség. – Ellenzék **10**(279): 1035.
- ANONYMUS (1897): Téli pillangók. (Winterfalter.) – Rovartani Lapok **4**(3): 67.
- ANONYMUS (1898): Bordan István úrnak. – Rovartani Lapok **5**(8): 170.
- ANONYMUS (1900): „A lepke mint táplálék”. – Rovartani Lapok **7**(2): 39.
- ANONYMUS (1901): Globetrotter. – Pesti Napló **52**(235): 6–7.
- BÁLINT, ZS. & OLIVIER, A. (2001): Butterfly species-group taxa from the Balkans and western Anatolia attributed to Imre Frivaldszky (1799–1870) (Lepidoptera: Hesperioidea & Papilionoidea). – Annales historico-naturales Musei nationalis hungarici **93**: 151–198.
- BORDAN, I. (1897a): Kenderessy Dénes és az Anophthalmus Budae. (Biographie von Dionys Kenderessy.) – Rovartani Lapok **4**(2): 25–28.
- BORDAN, I. (1897b): Szívóséletű rovarok. (Zähes Leben von Insekten.) – Rovartani Lapok **4**(3): 65–66.
- BORDAN, I. (1897c): Zöld üveg az esti fogásnál. (Grüne Gläser (der Laterne) beim Nachfang.) – Rovartani Lapok **4**(7): 155–156.
- BORDAN, I. (1897d): Az Atropos hangja. (Die Stimme von Acherontia Atropos.) – Rovartani Lapok **4**(8): 179–180.
- BORDAN, I. (1897e): A lepke mint táplálék. (Schmetterlinge als Speise.) – Rovartani Lapok **4**(9): 199.
- BORDAN, I. (1898a): Az óvantag (Argas reflexus Latr.). (Argas reflexus.) – Rovartani Lapok **5**(7): 133–135.
- BORDAN, I. (1898b): Hunyadmegyei új lepkék. (Neues Schmetterlinge aus dem Comitatus Hunyad.) – Rovartani Lapok **5**(7): 140–141.
- BORDAN, I. (1898c): Harcz cinke és darázs közt. (Der Kampf einer Meise mit Wespen.) – Rovartani Lapok **5**(10): 207–208.
- BORDAN, I. (1899a): Néhány színeltérő lepkéről. – Rovartani Lapok **6**(1): 41–43.
- BORDAN, I. (1899b): A Saturnia pyri új fajváltozata. – Rovartani Lapok **6**(6): 125–127.

- BORDAN, I. (1900): Az *Aporia crataegi*, mint gyümölcsfarontó. (*Aporia crataegi* als *Obtschädling*.) – *Rovartani Lapok* 7(5): 102–104 (10).
- BORDAN, I. (1901a): A leanderpille hazánk lakója. – *Rovartani Lapok* 8(7): 136–138.
- BORDAN, I. (1901b): A hangyákról. (*Über die Ameisen*.) – *Rovartani Lapok* 8(9): 182–183 (21).
- BORDAN, I. (1904): A bogáncspille vándorlása. (*Wanderungen des Distelfalters*.) – *Rovartani Lapok* 11(2): 34 (3).
- BORDAN, I. (1908): Cyprusi utam I–III. – *Rovartani Lapok* 15(1–2): 8–13, 15(3–4): 50–56, 15(5–6): 106–113.
- BORDAN, I. (1930): A Várpalota területe határain belül gyűjtött nagylepkék névjegyzéke. – Kézirat, Magyar Természettudományi Múzeum, Bakonyi Természettudományi Múzeuma, Könyvtár, jelzet: 369.
- BUBICS, I. (1985): A várpalotai Szabó-féle homokbánya természetvédelmi terület tudománytörténeti áttekintése. – *Folia Musei historico-naturalis Bakonyiensis* 4: 25–38.
- CSIKY, I. (1990): Várpalotai emlékeim. – Várpalota, Krúdy Gyula Városi Könyvtár, 68 pp.
- KÁROLYI, F. (1930): Várpalota földrajza. – Budapest, Sárkány ny., 28 pp.
- KRIEGER, O. (1899): Der Schmetterling als Speise. – *Illustrierte Zeitschrift für Entomologie* 4(12): 180–181.
- NITZU, E., GIURGINCA, A., NAE, A., POPA, I., BABA, Ș., MELEG, I.N. & VLAICU, M. (2016): The catalogue of caves with endemic cavernicolous arthropod fauna of Romania. – *Travaux de l' Institut de Spéologie „Émile Racovitza”* 60: 3–62.
- RÉZBÁNYAI, L. (1979): Lelőhelyadatok a zirci Bakonyi Természettudományi Múzeum nagylepkegyűjteményéből, 1969-ig. – *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 14: 193–197.
- SZALAY, GY. (1898a): Magyar zoológusok a bugaczi pusztán. – *A Természet* 1(20): 9–12.
- SZALAY, GY. (1898b): Magyar zoológusok a bugaczi pusztán. – *Kecskeméti Lapok* 31(26): 1–3.
- VARGA, B. (szerk.) (2014): Veszprém megyei életrajzi lexikon. – Veszprém, Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 1118 pp. + DVD.
- VARGA, Z. (szerk.) (2010): Magyarország nagylepkéi. – Budapest, Heterocera Press, 253 pp.

¹ A Szabó-féle homokbányát 1954-ben védett területté nyilvánították. A feltárás, amely egyben geológiai alapszélvény, a Balaton-felvidéki Nemzeti Park részeként napjainkban is védeltséget élvez.

² A 2. és a 3. táblázatban szereplő fajok tudományos és magyar neveit VARGA (2010) munkája nyomán adtuk meg.

³ Magyar Természettudományi Múzeum, Tudománytörténeti Gyűjtemény, Abafi-Aigner fond.

⁴ Magyar Természettudományi Múzeum, Központi Könyvtár, Állattári Osztály iratai 42/1900.

⁵ Rodosz

⁶ Izmir

⁷ Bejrút

⁸ Lárnaka

⁹ Bordan István útvonala az érintett települések, ill. szigetek általa adott sorrendjében nehezen rekonstruálható.

¹⁰ Magyar Természettudományi Múzeum, Központi Könyvtár, Állattári Osztály iratai 42/1900.

¹¹ Magyar Természettudományi Múzeum, Központi Könyvtár, Állattári Osztály iratai 51/1900.

¹² Téves a keltezés, valójában 1900. június 4. a helyes dátum.

¹³ Magyar Természettudományi Múzeum, Központi Könyvtár, Állattári Osztály iratai 62/1900, 67/1900, 77/1900.

¹⁴ Magyar Természettudományi Múzeum, Központi Könyvtár, Állattári Osztály iratai 3/1901, 10/1901, 14/1901.

¹⁵ Magyar Természettudományi Múzeum, Központi Könyvtár, Állattári Osztály iratai 24/1901.

¹⁶ Magyar Természettudományi Múzeum, Központi Könyvtár, Állattári Osztály iratai 38/1901.

¹⁷ Magyar Természettudományi Múzeum, Központi Könyvtár, Állattári Osztály iratai 58/1901, 80/1901, 11/1902, 49/1902, 62/1901, 64/1902, 93/1902, 12/1903, 20/1903.

¹⁸ Nincs értéke.